

פרשת וישלח

הרב אמנון בזק

עמדת התורה כלפי מעשה שמעון ולוי בשכם

א. הבעיה

פרק ל"ד בספר בראשית עוסק כולו במעשה שכם. הפרק מעמיד בפני הלומדים אתגר גדול: מדובר במעשה שיש לו השלכות מוסריות רבות, אך קשה מאוד לזהות את עמדת התורה כלפיו.

כרגיל יש למקרא שתי דרכים להביע שיפוט שלילי. האחת – אמירה מפורשת שהמעשה היה רע (כמו בפרשת בת שבע: "וַיֵּרַע הַדָּבָר אֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִד בְּעֵינֵי ה' " (ש"ב י"א, כז)). והשנייה – תיאור עונשו של עושה המעשה (כגון מה שנאמר במיכל לאחר שלעגה לדוד: "וּלְמִיכָל בַּת שָׂאוּל לֹא הָיָה לָהּ יָלֵד עַד יוֹם מוֹתָהּ" (ש"ב ו', כג)). במעשה שלפנינו אין שמעון ולוי נענשים, ואף שהמעשה אינו מוצא חן בעיני יעקב אביהם, הנימוק להתנגדותו הוא לכאורה טקטי בלבד:

עַכְרָתֶם אֶתִּי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיָשֵׁב הָאָרֶץ בְּפָנַי וּבְפָרְזֵי וְאֲנִי מִתִּי מִסָּפֵר וְנֶאֱסַפּוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי (בראשית ל"ד, ל).

יתרה מזאת, המילה האחרונה בסיפור ניתנת לשמעון וללוי:

וַיֹּאמְרוּ הַכְּזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אַחֹתָנוּ (שם, לא).

אמנם בפרדתו מבניו יעקב מטיח בשמעון ובלוי דברים חריפים הרבה יותר, שאינם נוגעים רק לסכנה שהתעוררה בעקבות המעשה שעשו:

שְׁמַעוֹן וְלֵוִי אֲחִים כְּלִי חָמָס מְכַרְתֵּיהֶם. בְּסֹדֶם אֵל תָּבֹא נַפְשִׁי בְּקִהְלָם אֵל תַּחַד כְּבֹדִי כִּי בְּאֶפֶס הָרְגוּ אִישׁ וּבְרָצָנָם עָקְרוּ שׁוֹר. אֲרוּר אֶפֶס כִּי עָז וְעִבְרָתָם כִּי קִשְׁתָּהּ אֶחְלַקְם בְּיַעֲקֹב וְאֶפִּיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל (בראשית מ"ט, ה-ז).

שתי האמירות השונות של יעקב מעוררות את השאלה: מה טיב ביקורתו על שמעון ולוי? האם שלילתו את מעשיהם היא שלילה ערכית, או שמא פרקטית בלבד? מלבד זאת, יש לבחון אם התורה עצמה מבטאת עמדה כלפי מעשה זה.

בראשונים מצאנו גישות שונות למעשה. הרמב"ם כתב:

וכיצד מצווין הן על הדינין? חייבין להושיב דיינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצות אלו ולהזהיר את העם. ובן נח שעבר על אחת משבע מצות אלו – יהרג בסייף. ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו, ובן נח נהרג בעד אחד ובדיין אחד בלא התראה ועל פי קרובין (רמב"ם הלכות מלכים פ"ט ה"ד).

חלוק עליו הרמב"ן בפירושו לפרשתנו (בראשית ל"ד, יג):

ואין דברים הללו נכונים בעיני, שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם. ואם פחד מהם, למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים, וענש אותם וחלקם והפיצם? והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו בא-להים והצילים!

אשר על כן, הוא רואה את מעשה בני יעקב כחטא:

אבל ענין שכם, כי בני יעקב, בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים, רצו להנקם מהם בחרב נוקמת, והרגו המלך וכל אנשי עירו, כי עבדיו הם וסרים אל משמעתו, ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם. ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה, שנאמר 'עכרתם אותי להבאישני', ושם ארר אפם, כי עשו חמס לאנשי העיר, שאמרו להם במעמדו 'וישבנו אתכם והיינו לעם אחד', והם היו בוחרים בהם ובעטו בדבורם, ואולי ישוּבו אל ה' והרגו אותם חנם, כי לא הרעו להם כלל. וזהו שאמר 'כלי חמס מכרותיהם'.

לדעת הרמב"ן, חטאם של בני יעקב היה שהפרו את התחייבותם לאנשי שכם, אף על פי שהללו לא הרעו להם כלל, ואף על פי שהיו יכולים לשוב אל ה'.¹ מקור תפיסתו הביקורתית הוא בדברי יעקב לבניו בפרשת ויחי.

ב. ההקבלה לפרשת אמנון ותמר

ננסה עתה לבדוק מה עמדת המקרא עצמו בפרשה. תחילה נבחן את מעשהו של שכם מתוך הקבלה לפרשה אחרת במקרא, שיש לה זיקה ישירה לפרשתנו, הלוא היא סיפור אמנון ותמר (ש"ב י"ג).² בין שני הסיפורים יש קשרים רבים, תוכניים ולשוניים גם יחד:

א. שני הסיפורים מספרים על שכיבה עם אישה, בלשון דומה:

וַיִּשְׁכַּב אֶתָּה וַיַּעֲנֶה (בראשית ל"ד, ב);

וַיַּעֲנֶה וַיִּשְׁכַּב אֶתָּה (ש"ב י"ג, ד).

ב. הערכת המעשה נאמרת אף היא בלשון דומה מאוד:

כִּי נִבְלָה עֵשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל לְשֹׁכֵב אֶת בַּת יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יַעֲשֶׂה (בראשית ל"ד, ז);

כִּי לֹא יַעֲשֶׂה כֵן בְּיִשְׂרָאֵל אֵל תַּעֲשֶׂה אֶת הַנְּבִלָה הַזֹּאת (ש"ב י"ג, יב).

1 וכן כתב רש"י הירש בביאורו לפרק זה: "הם שדדו, ובדרך כלל פקדו על אנשי העיר את עוון אדוניהם. לכך לא הייתה כל הצדקה". עיין שם.

2 על משמעותה של מקבילה ספרותית זו להבנת הסיפור בספר שמואל עיין בספרי מקבילות נפגשות – מקבילות ספרותיות בספר שמואל, אלון שבות תשס"ו, עמ' 162–165. ועיין שם הערה 1 למקורות נוספים על הקבלה זו.

ג. אף על פי כן, האב אינו מגיב בשמעו על המעשה:

ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה והחרש יעקב עד באם (בראשית ל"ד, ה); והמלך דוד שמע את כל הדברים האלה ויחר לו מאד (שמ"ב י"ג, כא).

ד. אבל אחי הבת (שמעון ולוי, אבשלום) הורגים את השוכב עמה תוך ניצול חולשתו:

ויהי ביום השלישי בהיותם פאבים... ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב (בראשית ל"ד, כה-כו); ויצו אבשלום את נעריו לאמר ראו נא פטוב לב אמנון ביין ואמרתיו אליכם הפו את אמנון והמתם אתו (שמ"ב י"ג, כח).

אלא שהקבלות אלו מחדדות את שני ההבדלים המרכזיים שבין הסיפורים. ראשית, ההבדל שבין שכם לבין אמנון. שניהם אהבו את האישה, אבל סדר הדברים היה הפוך. על שכם נאמר לאחר המעשה "ויאהב את הנעך וידבר על לב הנעך", והוא נכון לשלם כל מחירי תמורת הסכמת משפחתה לנישואין עמו:

אמצא חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתן. הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו לי את הנעך לאשה (בראשית ל"ד, יא-יב).

בכך שכם נוהג, למעשה, כדרישת התורה מן האונס:

כי ימצא איש נעך בתולה אשר לא ארשה ותפשה ושכב עמה ונמצאו. ונתן האיש השכב עמה לאבי הנעך חמשים כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה לא יוכל שלחה כל ימיו (דברים כ"ב, כח-כט).

בני יעקב גיבשו את תגובתם לאחר ששכם כבר פנה למשפחתם בהצעתו ובבקשתו, והדבר מעורר את השאלה: כלום היה שכם ראוי למות מאחר שהיה מוכן, ואף רצה מאוד, לישא את דינה?!

אצל אמנון, מכל מקום, סדר הדברים הפוך: בתחילה אמר "את תמר אחות אבשלם אחי אני אהב" (שמ"ב י"ג, ד), אך לאחר האונס "וישנאה אמנון שנאה גדולה מאד כי גדולה השנאה אשר שנאה מאהבה אשר אהבה" (שם, טו). ברשעותו הוא מגרש את תמר מביתו, ואינו שועה לתחנוניה לנהוג כלפיה כפי שחייבתו התורה:

ותאמר לו אל אודת הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשית עמי לשלחני ולא אבה לשמע לה. ויקרא את נערו משרתו ויאמר שלחו נא את זאת מעלי החוצה ונעל הדלת אחריה (שם, טז-יז).

ברם, יש מקום לעמוד עוד על הבדל אחר בין הפרשיות – ההבדל שבין אבשלום לבין שמעון ולוי. שמעון ולוי אינם מסתפקים בהריגת שכם וחמור אביו, אלא הורגים את כל אנשי העיר, שכדברי הרמב"ן "לא הרעו להם כלל":

ויהי ביום השלישי בהיותם פאבים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרב ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר. ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב (בראשית ל"ד, כה-כו).

בתחילה היו שסברו שכן נהג גם אבשלום:

והשמעה באה אל דוד לאמר הנה אבשלום את כל בני המלך ולא נותר מהם אחד (שמ"ב י"ג, ל).

אין זה מן הנמנע שאותה שמועה ניזונה גם מהכרת התקדים של תגובת שמעון ולוי למעשה שכם! אלא שבפועל, אבשלום נהג אחרת:

ויען יונדב בן שמעה אחי דוד ויאמר אל יאמר אדני את כל הנערים בני המלך המיתו כי אמנון לבדו מת כי על פי אבשלום היתה שומה מיום עלתו את תמר אחתו (שם, לב).

אבשלום – שלא כשמעון ולוי – הקפיד לשלוט ברגשותיו, ופגע באמנון לבדו.

אין ספק שהמקרא איננו מצדד באבשלום, שהוליך את אביו שולל ועשה דין לעצמו. עם זאת, דמותו של אבשלום נראית חיובית יותר מדמותם של שמעון ולוי, שבאפם הרגו "כל איש שכעסו עליו" (רש"י בראשית מ"ט, ו) – אף על פי שאמנון הרשיע הרבה יותר משכם.

ובכן, ההשוואה לפרק י"ג בשמואל ב מחדדת את ההיבטים השליליים שניכרו כבר למקרא מעשה שמעון ולוי גופו.

ג. ולא ידבק בידך מאומה מן החרם

ואולם, גם אם ניתן להצדיק את הריגת כל אנשי העיר שכם (כדעת הרמב"ם), עדיין יש מקום לבחון היבט אחר בפרשה. דומה כי מעשה שכם נרמז בפרשה אחרת בתורה – פרשת עיר הנידחת (דברים י"ג, יג-ט). הרי ההקבלות שבין הפרשות:

א. בשתי הפרשות פועלים אנשים לשכנע את בני עירם:

ויבא חמור ושכם בנו אל שער עירם וידברו אל אנשי עירם לאמר (בראשית ל"ד, ט); ויצאו אנשים בני בליעל מקרנך וידיחו את יושבי עירם לאמר (דברים י"ג, יד).

יצוין כי אלו שני המקומות היחידים במקרא שבא בהם הצירוף 'אנשי/יושבי עירם'.

ב. בשתי הפרשות נעשה בעיר מעשה חמור:

כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה (בראשית ל"ד, ז); ונעשתה התועבה הזאת בקרנך (דברים י"ג, טו).

ג. ובשתי הפרשות נענשים אנשי העיר בהכאה לפי חרב:

ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר. ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב (בראשית ל"ד, כה-כו);

רחמים – הגם שהטבע יוליד בהם האכזריות, מקור הרחמים ישפיע בהם כח הרחמים מחדש לבטל כח האכזריות שנולד בהם מכח המעשה. ואומרו 'ורחמך' – העיר בזה שכל זמן שהאדם הוא בגדר טבע אכזרי, כמו כן יתנהג ה' עמו, שאין ה' מרחם אלא לרחמן (שבת קנא ע"ב).

החרמת עיר היא מעשה קשה עד מאוד, ובדרך הטבע אמור מעשה שכזה להביא לשחיקה בנטייתו המוסרית של האדם. התורה מבטיחה אפוא, שאם יעשו ישראל את הדבר לשם שמים, ייטע הקב"ה בלבם מחדש, בדרך נס, את מידת הרחמים ('ונתן לך רחמים ורחמך והרַבֵּךְ'), ויבטל את הנזק המוסרי שגרם המעשה.

אלא שלהבטחה זו יש תנאי ברור – שהמעשה יעשה אך ורק לשם שמים, בלא שום נגיעה אישית. כך ביאר הנצי"ב בפירושו העמק דבר שם:

'ונתן לך רחמים'. דמעשה עיר הנידחת גורם שלש רעות בישראל: א' שההורג נפש נעשה אכזר בטבע. והנה יחיד הנהרג בבית דין, כבר נבחר לזה שלוחי בית דין. אבל עיר שלמה בעל כורחנו עלינו להרגיל כמה אנשים להרוג ולהיות אכזרים. ב' שאין לך אדם מאותה עיר שאין לו קרובים בעיר אחרת ומתגברת השנאה בישראל. ג' שנעשה קרחה ומיעוט בישראל. על זה הבטיח הכתוב שבזה שתעסוק בזה בלי שום הנאה מביזה ישוב ה' מחרון אפן. 'ונתן לך רחמים' – מדת רחמים.⁵

השוואה זו מגלה את חטאם של בני יעקב במלוא חריפותו. גם אם הריגת שכם וחמור הייתה מוצדקת, וגם אם היה ניתן למצוא הצדקה להריגת אנשי שכם – נטילת השלל, לא בלבד שאין לה הצדקה, אלא שהיא שומטת את הקרקע מתחת להצדקה המוסרית להריגת אנשי העיר. לקיחת שלל מטילה כתם מוסרי כבד על עצם המעשה, ומציגה אותו כאילו נעשה לצורך אינטרס אישי.⁶

דומה שמעתה תובן יותר תוכחתו של יעקב:

שמעון ולוי אחים כלי חַמְס מְכַרְתֵּיהֶם. בְּסֹדֶם אֵל תָּבֹא נַפְשֵׁי בְקֹהֶלֶם אֵל תַּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפִּים הָרְגוּ אִישׁ וּבְרִצְנָם עָקְרוּ שׂוֹר. אָרוּר אַפִּים כִּי עָז וְעִבְרָתָם כִּי קִשְׁתָּהּ... (בראשית מ"ט, ה-ז).

תוכחתו של יעקב לשמעון וללוי נפתחת בכלי החמס דווקא. נטילת הכלים היא שהוכיחה שאפם אכן עז ועברתם

5 וכך יש להבין גם את הדגש המשולש במגילת אסתר: "ובזזה לא שלחו את ידם" (אסתר ט', י, טו, טז).

6 בדרך דומה ביאר מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א את חטאו של שאול בפרשת עמלק. דווקא מאחר שנצטוו למחות את עמלק לחלוטין, כמו בעיר הנידחת – 'עתה לך והפיתה את עמלק והחַרְמְתָם אֵת כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְלֹא תַחַמַּל עָלָיו וְהַמַּתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעַלְלָ וְעַד יוֹנֵק מִשׁוֹר וְעַד שֶׁה מְגַמֵּל וְעַד חֲמוֹר' (שמ"א ט"ו, ג) – אסור היה לשאול ליטול דבר מן השלל. שילת שלל במלחמה המחייבת פעולה קשה כל כך – מחייה מוחלטת – נוטלת ממחייה זו את הלגיטימיות שלה, והופכת אותה למעשה בלתי-מוסרי.

הִכָּה תִּכָּה אֶת יִשְׁבֵי הָעִיר הַהוּא לְפִי חָרֵב (דברים י"ג, טו).

ברם, גם הקבלות אלו מחדדות שני הבדלים גדולים בין הפרשות. ראשית, אנשי עיר הנידחת אכן חטאו כולם, ואילו אנשי העיר שכם "לא הרעו להם כלל", כדברי הרמב"ן. שנית, יש הבדל בולט בעניין השלל. התורה מדגישה אימתו בדיוק הסתיימה פעולת החילוץ של דינה:

וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהִיּוֹתָם כְּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שְׁמֵעוֹן וְלוֹי אַחֵי דִינָה אִישׁ חָרְבוּ וַיָּבֹאוּ עַל הָעִיר בְּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר. וְאֵת חֲמוֹר וְאֵת שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי חָרֵב וַיִּקְחוּ אֶת דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצְאוּ. (בראשית ל"ד, כה-כו).

דווקא אז, כשכבר לא היה בכך שום 'צורך מבצעי', החלו בני יעקב לבוזז להם שלל:

בְּנֵי יַעֲקֹב³ בָּאוּ עַל הַחֲלָלִים וַיִּבְזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טָמְאוּ אַחֲוָתָם⁴. אֵת צֹאנָם וְאֵת בְּקָרָם וְאֵת חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר בְּעִיר וְאֵת אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקְחוּ. וְאֵת כָּל חֵילָם וְאֵת כָּל טָפְסָם וְאֵת נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיִּבְזּוּ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר בְּבֵית (שם, כז-כט).

כל זאת בניגוד גמור לאזהרת התורה בסיומה של פרשת עיר הנידחת:

הַחֲרָם אֶתְּהָ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר בָּהּ וְאֵת בְּהֵמָתָהּ לְפִי חָרֵב. וְאֵת כָּל שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל תוֹךְ רַחֲבָהּ וְשָׂרְפָתָּ בְּאֵשׁ אֵת הָעִיר וְאֵת כָּל שְׁלָלָהּ כְּלִיל לֶה' אֶ-לְהִיךָ וְהִיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא תִבְנֶה עוֹד. וְלֹא יִדְבַק בְּיָדְךָ מֵאוֹמֶה מִן הַחֲרָם לְמַעַן יָשׁוּב ה' מִחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרַחֲמֶךָ וְהִרְבֵּךְ כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם. (דברים י"ג, טז-יח).

מדוע התורה מדגישה כל כך את האיסור לקחת משלל עיר הנידחת? ביאר אור החיים הקדוש (דברים י"ג, יח):

'ונתן לך רחמים ורחמך'. כוונת מאמר זה כאן, לפי שצוה על עיר הנידחת שיהרגו כל העיר לפי חרב, ואפילו בהמתם, מעשה הזה יוליד טבע האכזריות בלב האדם, כמו שסיפרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים במאמר המלך כי יש להם חשק גדול בשעה שהורגים אדם, ונכרתה מהם שורש הרחמים והיו לאכזר, והבחינה עצמה תהיה נשרשת ברוצחי עיר הנידחת. לזה אמר להם הבטחה שיתן להם ה'

3 מי הם "בני יעקב" הנזכרים בפסוק זה? ראב"ע (ל"ד, כה) כותב: "רובני יעקב" הם כולם, וחרה אף יעקב על שמעון ולוי, בעבור שהם הרגו אנשי שכם". ברם, על דרך הפשט נראה שהכוונה לשמעון וללוי דווקא, וכפי שהם מכונים שני פסוקים קודם לכן: "שני בני יעקב שמעון ולוי". ועיין מ' עמנואלי, "דינה בת לאה", בית מקרא יז ד (נא), תשל"ב, עמ' 449, ובמקורות המצוינים שם הערות 14-15.

4 יש שראו במילים "אֲשֶׁר טָמְאוּ אַחֲוָתָם" הצדקה של התורה למעשה. ברם, מילים אלו אמורות לאחר שכבר שוחררה דינה, ועל כן נראה שהן באות כתיאור של מגמת האחים, ולא כאמירה שיפוטית חיובית על המעשה. (כיוצא בזה נאמר ברצח אבנר בידי יואב: "וַיִּכְהוּ שֵׁם הַחֲמֹשׁ וַיָּמַת בְּדָם עֶשֶׂה אֶל אַחֵיו" (שמ"ב ג', כז), וברי שכוונת הכתוב להסביר את מגמתו של יואב, ולא להצדיקו, שהרי כל אותו הפרק מבקר את המעשה.)

עכן: "מה עֲכַרְתֶּנוּ יַעֲקֹבךָ ה' בַּיּוֹם הַזֶּה... עַל כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עֶמֶק עֶכּוֹר עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (יהושע ז', כה-כו). אם כן, 'לעכור' משמעו: לגרום תבוסה בעקבות נטילת שלל אסור מעיר שהושמדה. מעתה יתבארו היטב גם דברי יעקב לשמעון וללוי "עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישׁנִי בְּיִשָּׁב הָאָרֶץ בְּכַנְעֲנִי וּבְפָרְזִי וְאֲנִי מִתִּי מִסָּפָר וְנֶאֱסַפּוּ עָלַי וְהַכּוֹנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי": שמעון ולוי לקחו שלל אסור, ודבר זה עלול להביא על יעקב ועל ביתו תבוסה גדולה.

חומרתה של לקיחת שלל שכס מתגלה כגדולה עוד יותר כשמתברר מה היה כלול באותו שלל:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל וְשָׁב שָׁם וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לְאֵל הַנִּרְאָה אֲלֶיךָ בְּבָרְחָךְ מִפְּנֵי עֲשׂוֹ אָחִיךָ. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֵל בֵּיתוֹ וְאָל כָּל אֲשֶׁר עִמּוֹ הִסְרוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֹּכַר אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם וְהִטְהַרוּ וְהַחֲלִיפוּ שְׂמֹלֹתֵיכֶם. וְנִקְוָמָה וְנַעֲלֵה בֵּית אֵל וְאֶעֱשֶׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לְאֵל-הַעֲנָה אֲתִי בַּיּוֹם צָרְתִי וַיְהִי עִמָּדִי בְּדַרְדָּר אֲשֶׁר הִלְכֹתִי (בראשית ל"ה, א-ג).

יעקב מצטווה לעלות לבית אל, אך הוא מבין מדעתו שיש לכך תנאי מוקדם: הסרת אלוהי הנכר. ומניין לבני יעקב אלוהי נכר? אומר המדרש:

'את אלהי הנכר אשר בתוכם' – שלקחו משכם, שנאמר 'ואת כל אשר בבית' (ל"ד, ט) – זו עבודה זרה (מדרש שכל טוב על בראשית ל"ה, ב).

ובכן, לפני העלייה לבית אל צריכים בני יעקב להיטהר מכל מה שלקחו. עליהם להיפטר מן השלל – שעצם לקיחתו הייתה אסורה, והיא חמורה עוד יותר מפני שהיו בכללו חפצי עבודה זרה – ולטמון הכול במקום שממנו נלקח:

וַיִּתְּנוּ אֶל יַעֲקֹב אֶת כָּל אֱלֹהֵי הַנֹּכַר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֵת הַנְּזִמִּים אֲשֶׁר בְּאֲזַנֵּיהֶם וַיִּטְמְנוּ אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֲלֵה אֲשֶׁר עִמָּם שָׁכְמוּ. וַיִּסְעוּ וַיְהִי חֲתַת אֱלֹהִים עַל הָעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרָי בְּנֵי יַעֲקֹב (שם, ד-ה).

משמע מכתוב זה שלולא נטהרו בני יעקב מן השלל האסור שלקחו, לא הייתה "חתת אֱלֹהִים עַל הָעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם", וחששו של יעקב "וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי" היה מוצדק. יעקב מוביל אפוא את בניו לתהליך של היטהרות ותשובה, ותהליך זה הוא שמנע את רדיפת הערים אחריהם.

ד. שְׁמֵעוּן וְלוֹי אֲחִים

בכל מעשה שיש בו ספק נגיעה אישית, יבוא המבחן לכנות המעשה כשיארע מצב שבו הנגיעה האישית היא הפוכה: אם גם אז ינהג האדם כפי המטרה המוצהרת במעשה הראשון, יוכיח הדבר את כנותו; אך אם במקרה השני ינהג להפך – יטיל הדבר צל גם על המעשה הראשון.

שמעון ולוי הצהירו כי עשו מה שעשו מרצון להגן על אחותם. כאמור, צל כבד הוטל על המעשה בלקיחת השלל. האם היו ממהרים שמעון ולוי להגן על דינה לו עמד הדבר

קשתה, ואם כן, גם להריגת האנשים אין הצדקה, שהרי גם היא הייתה ב"אפם".

מעתה ניתן להבין כי גם תוכחתו הראשונה של יעקב – "עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישׁנִי בְּיִשָּׁב הָאָרֶץ בְּכַנְעֲנִי וּבְפָרְזִי וְאֲנִי מִתִּי מִסָּפָר וְנֶאֱסַפּוּ עָלַי וְהַכּוֹנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי" – הנראית לכאורה כתוכחה פרגמטית גרידא, היא בעצם תוכחה עקרונית. מדוע זה יחשוב יעקב שהוא צפוי לשמד, למרות כל ההבטחות שקיבל מאת הקב"ה עד כה (כגון "וְהָיָה זֶרְעֶךָ כְּעַפְרַת הָאָרֶץ וּפְרֻצַת יָמָה וְקִדְמָה וְצֹמְחָה וְנִגְבְּהָ וְנִבְרַכְוּ בְךָ כָּל מִשְׁפַּחַת הָאֲדָמָה וּבְזֶרְעֶךָ" [בראשית כ"ח, יד])? אין זאת אלא שיעקב חשש כי נטילת השלל משכם תפגע בו ובביתו, ותבטל את הבטחת ה'.

ראיה ברורה לדבר יש בפרשת נטילת שלל יריחו. קווי דמיון רבים נמתחים בין יריחו לעיר הנידחת:

א. בשני המקרים עם ישראל צריך להשמיד את העיר לפי חרב, והדבר נאמר בלשון דומה:

הַכָּה תָּכֶה אֶת יִשְׁבֵי הָעִיר הַהוּא לְפִי חֶרֶב הַחֶרֶם אֹתָהּ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר בָּהּ וְאֵת בְּהֵמָתָהּ לְפִי חֶרֶב

(דברים י"ג, טז);

וַיִּחְרְמוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר בְּעִיר מְאִישׁ וְעַד אִשָּׁה מְנַעַר וְעַד זָקֵן וְעַד שׁוֹר וְשֵׂה וְחִמּוֹר לְפִי חֶרֶב (יהושע ו', כא).

ב. בשני המקרים השלל נשרף:

וְאֵת כָּל שְׁלָלָה תִּקְבָּץ אֶל תוֹךְ רַחֲבָה וְשָׂרְפָתָהּ בְּאֵשׁ אֵת הָעִיר וְאֵת כָּל שְׁלָלָה כְּלִיל לַה' אֱלֹהֶיךָ

(דברים י"ג, יז);

וְהָעִיר שָׂרְפוּ בְּאֵשׁ וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ

(יהושע ו', כד).

ג. בשני המקרים יש איסור לבנות שוב את העיר:

וְהִיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא תִבְנֶה עוֹד וַיִּשְׁבַּע יְהוֹשֻׁעַ בְּעַת הַהִיא לֵאמֹר אַרְוֵר הָאִישׁ לִפְנֵי ה' אֲשֶׁר יָקוּם וּבְנֶה אֶת הָעִיר הַזֹּאת אֶת יְרִיחוֹ

(יהושע ו', כו).

ד. ובשני המקרים נאסרה בתכלית לקיחת שלל. כבר עמדנו לעיל על משמעות האיסור בפרשת עיר הנידחת:

וְלֹא יִדְבַק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחֶרֶם לְמַעַן יָשׁוּב ה' מִחֲרוֹן אָפוֹ וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרַחֲמֶךָ וְהִרְבֶּה כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם (דברים י"ג, יח).

וכיוצא בזה נאמר גם ביריחו:

וְרַק אֹתָם שָׂמְרוּ מִן הַחֶרֶם פֶּן תַּחְרִימוּ וְלִקְחֹתֶם מִן הַחֶרֶם וְשָׂמַתֶּם אֶת מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל לְחֶרֶם וְעֲכַרְתֶּם אוֹתוֹ (יהושע ו', יח).

הפרשה כולה חוזרת על רעיון האיסור ליהנות מהשלל, דווקא משום שיש למחות את העיר כולה. וכאן אנו חוזרים לפרשתנו. יהושע מדגיש שלקיחה מן השלל תשים את מחנה ישראל לחרם "וְעֲכַרְתֶּם אוֹתוֹ". לאחר התבוסה בעי בעקבות מעשה עכן, יהושע חוזר על מונח זה בקללו את

יוסף אחיהם הוכיחה למפרע כי לא השיקול המוסרי הוא שעמד ביסוד מעשיהם, כדברי המדרש:

התחיל קורא: 'שמעון ולוי אחים' – אחים דפחתא [=של מכשול]. אמר להם: אחים הייתם בדינה, דכתיב 'ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו', ולא אחים ליוסף, שמכרתם אותו.
(בראשית רבה צט ז).

ה. וְלִתְּ עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה

לימים תיקנו בני בניו של לוי את חטא אביהם. כפי שראינו, לקיחת שלל בנסיבות שיש בדבר איסור חמור מורה על קיום אינטרס אישי במעשה ההריגה, ובכך נוטלת ממנו כל הצדקה אידאולוגית (גם אם הייתה לו הצדקה מלכתחילה – דבר שבנידונו מוטל כאמור אף הוא בספק רב). והנה, באירוע אחר – הלוא הוא חטא העגל – הלכו בני לוי בדרך שונה בתכלית:

וַיַּעֲמֵד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לֵה' אֵלַי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי לֵוִי. וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׁימוּ אִישׁ חֲרָבוֹ עַל יָרְכוֹ עֲבְרוּ וְשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לְשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהָרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת קָרְבוֹ. וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי לֵוִי כַּדְבָר מֹשֶׁה וַיַּפֵּל מִן הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כְּשִׁלְשֶׁת אֲלָפֵי אִישׁ

(שמות ל"ב, כו-כח).

כנגד שמעון ולוי, שלקחו "איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר", עומדים בני לוי, שעושים מעשה המנוגד לכל אינטרס אישי ורגש טבעי: שמים "איש חרבו על ירכו" ויהרגים את אחיהם ואת קרוביהם. בכך הוכיחו בני לוי כי הם מסוגלים למלא ציווי חריג של מעשה הריגה לשם שמים בלבד. באותו מעמד בישר להם משה:

מֵלֵאָו יְדַכֶּם הַיּוֹם לֵה' כִּי אִישׁ בָּגְנוּ וּבְאַחִיו וְלִתְּ עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה
(שם, כט).

ובזה נהפכה הקללה שקילל יעקב את לוי אביהם. מעתה, שוב לא תהא תפוצת בני לוי ביעקב וחלוקתם בישראל סימן קללה, כי אם אות לברכה:

וַיֹּאמֶר ה' אֵל אֶהְרֹן בְּאַרְצָם לֹא תִנְחַל וְחִלְקָ לֹא יִהְיֶה לָךְ בְּתוֹכָם אֲנִי חִלְקֶךָ וְנִחַלְתְּךָ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחַלוּ נַחֲלָה. כִּי אֶת מַעֲשֵׂר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרִימוּ לֵה' תְּרוּמָה נְתַתִּי לְלוֹאִים לְנַחֲלָה עַל כֵּן אֲמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחַלוּ נַחֲלָה.
(במדבר ל"ח, כ-כד).

שבט שמעון, לעומת זאת, לא יצא מידי אותה קללה, והוא נשאר לעד בנחלה קטנה ובלתי-עצמאית, הבלועה בנחלת יהודה:

וַיֵּצֵא הַגּוֹרֵל הַשְּׁנַיִ לְשִׁמְעוֹן לְמִטָּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפַּחֹתָם וַיְהִי נַחֲלָתָם בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי יְהוּדָה... מַחְבֵּל בְּנֵי יְהוּדָה נַחֲלַת בְּנֵי שִׁמְעוֹן כִּי הִיָּה חֵלֶק בְּנֵי

8 ראו לציין כי הצירוף "איש חרבו" מופיע בתורה רק בשני מקומות אלו.

כנגד עניינם האישי? תשובה לדבר באה עד מהרה – בפרשת מכירת יוסף:

וַיֵּרְאוּ אֹתוֹ מִרְחֹק וּבְטָרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לְהַמִּיתוֹ. וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו הֲנֵה בַעַל הַחַלְמוֹת הַלְזָה בָּא
(בראשית ל"ז, יח-ט).

מי ומי הדוברים? בפירושו לפסוק "שמעון ולוי אחים" (בראשית מ"ט, ט, ה) הביא רש"י את דברי חז"ל:

'ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו' – מי הם? אם תאמר ראובן או יהודה – הרי לא הסכימו בהריגתו; אם תאמר בני השפחות – הרי לא היתה שנאתן שלימה, שנאמר 'והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה' וגו' (בראשית ל"ז, ב); יששכר וזבולן – לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם; על כרחך שמעון ולוי הם, שקראם אביהם 'אחים'.

מדרש חז"ל זה הוא עומק פשוטו של מקרא. אותם שמעון ולוי, שלא מכבר טענו "הקזנה יעשה את אחותנו?!", לא שאלו את עצמם כאן: 'הכרוצח יעשה את אחינו?!'. גם אם על דרך הפשט אין הוכחה ברורה שהדוברים היו שמעון ולוי, ברי כי חלקם בדיון זה לא נפל מחלקם של שאר האחים. בהיחפזם לפסוק דין מוות על אחיהם, הוטל אפוא למפרע כתם נוסף על התנהגותם בפרשת שכם.

ואכן, דומה שכך ראו חז"ל ורבים מן המפרשים את פני הדברים. בתוכחתו לשמעון וללוי יעקב אומר, בין השאר, "כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור" (בראשית מט, טו). בפירושו שם הביא רש"י את גישת חז"ל לפסוק זה:

'כי באפם הרגו איש' – אלו חמור ואנשי שכם... 'וברצונם עקרו שור' – רצו לעקור את יוסף, שנקרא שור, שנאמר 'בכור שורו הדר לו' (דברים ל"ג, ז).

ההשוואה בין הריגת אנשי שכם לבין הניסיון לעקור את יוסף מלמדת כי שני המעשים חמורים בעיני יעקב באותה מידה, והמעשה השני מוכיח בדיעבד כי גם המעשה הראשון נבע ממניעים פסולים.⁷

ואולי זו הסיבה להענקת זכות המילה האחרונה בפרקנו לשמעון וללוי. למרות כל האמור לעיל, עדיין יכלו שמעון ולוי לטעון כי פעלו ממניעים ענייניים. ברם, התנהגותם עם

7 בהערה הקודמת הזכרנו את מעשה שאול במלחמת עמלק. והנה, לאחר זמן התברר גם כאן כי מי שמיאן לקיים את הציווי "והחַרְמַתֶּם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְלֹא תִחַמַּל עָלָיו וְהַמַּתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעַל לְעַד יוֹנֵק מִשׁוֹר וְעַד שֶׁה מִגְמֵל וְעַד חֲמוֹר", ציווה על מעשה דומה בנוב עיר הכוהנים: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְדָוִד סָב אִתָּה וּפָגַע בַּכֹּהֲנִים וַיִּסַּב דָּוִד אֶת הָאֲדָמִי וַיִּפְגַע הוּא בַּכֹּהֲנִים וַיָּמָת בַּיּוֹם הַהוּא שְׁמָנִים וְחֲמִשָּׁה אִישׁ נִשָּׂא אֶפֶסוֹ בַד. וְאֵת נָב עִיר הַכֹּהֲנִים הִכָּה לְפִי חֲרָב מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה מֵעוֹלָל וְעַד יוֹנֵק וְשׁוֹר וְחֲמוֹר וְשֶׁה לְפִי חֲרָב" (ש"מ"א כ"ב, יח-ט). וגם על כך כבר עמדו חז"ל: "בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשאול: 'לך והכית את עמלק', אמר: ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה! ואם אדם חטא – בהמה מה חטאה? ואם גדולים חטאו – קטנים מה חטאו? יצאה בת קול ואמרה לו: 'אל תהי צדיק הרבה' (קהלת ז', טז). ובשעה שאמר לו שאול לדואג: 'סב אתה ופגע בכהנים', יצאה בת קול ואמרה לו: 'אל תרעה הרבה' (שם, ז') (יומא דף כב ע"ב).

וְהוֹדָה רַב מֵהֶם וַיִּנְחְלוּ בְנֵי שְׁמֵעוֹן בְּתוֹךְ נִחְלָתָם

(יהושע י"ט, א-ט).

כך היה גם בברכת משה לבני ישראל לפני מותו. בברכת שבט לוי נזכרה במפורש התנהגותם במעשה העגל, ונאמרה בהם המילה "בְּרָךְ", שלא נאמרה בברכות שאר השבטים:

וּלְלוֹי אָמַר תְּמִיד וְאוֹרִיךְ לְאִישׁ חֹסֵדךְ אֲשֶׁר נִסִּיתוּ בְּמִסָּה תְרִיבָהוּ עַל מִי מְרִיבָה. הָאֵמַר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רָאִיתִיו וְאֵת אָחִיו לֹא הִכִּיר וְאֵת בְּנָו לֹא יָדַע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרֹתֶיךָ וּבְרִיתֶיךָ יִנְצְרוּ... בְּרָךְ ה' חֵילוֹ וּפְעָלֵי יָדָיו תִּרְצָה מִחַץ מִתְנַנִּים קָמְיוֹ וּמִשְׁנָאִיו מִן יְקוּמוֹן

(דברים ל"ד, ח-יא).

ואילו את שבט שמעון לא הזכיר משה כלל (עיין רש"י שם, ז). סיכום נאה להבדל שבין שמעון ללוי יש בדברי המדרש:

'וללוי אמר' – למה נאמר? לפי ששמעון ולוי שניהם שתו בכוס אחד, שנאמר 'ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל'. משל לשנים שלוו מן המלך, אחד פרע למלך וחזר והלוה את המלך, ואחד לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה. כך שמעון ולוי שניהם לוו בשכם, כענין שנאמר 'ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבואו על העיר בטח ויהרגו כל זכר'. לוי פרע מה שלוה במדבר, שנאמר 'ויעמד משה בשער המחנה ויאמר כה אמר ה' שימו איש חרבו על ירכו ויעשו בני לוי כדבר ה', וחזר והלוה את המקום בשטים, שנאמר: 'פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי' (במדבר כ"ה, יא). שמעון, לא דיו שלא פרע, אלא חזר ולוה, שנאמר: 'ושם איש ישראל המוכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני' (שם, יד). לכך נאמר 'וללוי אמר' (ספרי דברים פסקא שמת).